

Sense exotisme

Visat núm. 9
(abril 2010)

per Igor Marojević

Quan el festival de teatre BELEF 2008 va seleccionar, per a la seva mostra anual, la traducció del meu drama *Els nòmades*, em va posar davant d'un problema que en la praxi de traductor ja l'havia viscut, però no pas en la pròpia pell. Calia, com passa de tant en tant amb les traduccions de llibres, amb les pel·lícules i, també, amb dels espectacles teatrals, canviar el títol del text.

Es tractava d'un text escrit originàriament en espanyol —aquesta va ser l'única vegada que he escrit alguna cosa en espanyol—, tot i que l'obra es va estrenar en català el maig de 2004 a Terrassa, produïda per l'Institut del Teatre. La va dirigir el desaparegut Jordi Mesalles, oblidat massa aviat, i que, per a mi, va ser la millor direcció d'una peça de Thomas Bernhard que jo hagués vist mai a la Península Ibèrica. Em consolo en pensar que Gaudí també va tenir els seus moments pòstums sense glòria, però que ara el seu lloc en la història de l'art és reconegut per tots...

La paraula «nòmades» en aquest drama es refereix sobretot als joves provinents de diferents llocs que els agrada canviar de país, es tracta, doncs, de joves com n'hi ha molts a Barcelona, els quals comparteixen un pis a Gràcia. Arran d'un petit qüestionari informal que em vaig entretenir a fer, vaig constatar que la paraula «nòmades» en serbi, en canvi, es refereix sobretot als gitanos. Segons la meva convicció, a diferència de la narrativa, un drama ha de ser el reflex de l'actualitat, per això vaig considerar que, realment, calia canviar-li el títol. Al final, el drama es va representar a Belgrad amb el títol *La fortalesa d'Europa*. Per als tres protagonistes catalans del drama, el títol representa l'espai on habiten, a diferència dels seus pares que les circumstàncies polítiques els havien condemnat a quedar-se a la sala d'espera. Pel que fa als altres personatges, una russa, una xilena, un il·lenc i un català amb l'experiència d'haver viscut més de deu anys a l'Índia —*els nòmades*— *La fortalesa d'Europa* significa les barreres quotidianes del multiculturalisme en un terreny desconegut o bé canviat. En relació als espectadors serbis, el sintagma hauria hagut de significar un espai que encara cal conquerir en un sentit ciutadà —perquè encara cal treballar per tal que ens hi puguem integrar— i també les barreres del multiculturalisme en general. La peça l'ha escrit un autor d'esquerres que com a ciutadà creu en el multiculturalisme, però que com a autor es permet il·luminar amb els focus més potents les seves barreres quotidianes. Per la qual cosa, alguns representants de la dreta sèrbia van creure que el títol estava relacionat amb la cançó «Fortress Europe» d'un grup que per les seves conviccions polítiques no es vol integrar, Asian Dub Foundation...; és a dir, que la dreta va comprendre que *La fortalesa d'Europa* significa que l'autor considera aquest continent com un objectiu inassolible, és a dir, un objectiu que no cal ni desitjar ja que —parlant en termes militars— no es pot conquerir...

Il·lustro una part del problema amb l'exemple personal perquè em resulta el més plàstic. Encara que el drama fos escrit per un serbi i que també fos traduït al serbi pel mateix autor, l'obra no es va poder escapar d'una greu incomprensió pel que fa a diferències entre el context estranger i el de casa —i ara, el context que ens interessa és naturalment el context català. Precisament perquè me n'adono d'aquestes diferències, atès que com a persona que ha viscut en set ciutats diferents de tres estats diferents he de ser conscient de tot això. Quan faig traduccions de literatura catalana, sempre les omple de notes a peu de pàgina per intentar explicar el context cultural. I si n'he tingut necessitat, també he canviat el títol. Això va passar, per ser més exactes, amb la traducció del llibre més important de Jesús Moncada al serbi, que es va publicar a l'editorial de Belgrad Laguna amb el títol *La ciutat enfonsada (Srušeni grad)*. *Camí de sirga* en serbi no significa res. I una de les poques reaccions que va provocar *La ciutat enfonsada*, és la d'un lector que va constatar que les mines de Mequinensa es van haver de tancar d'una manera semblant a les mines de Bor. Bor havia estat una ciutat i ara és un poble al nord-est de Sèrbia.

Com veieu, he necessitat força temps per mostrar-vos, a la pràctica, dos dels problemes principals en l'intercanvi entre la literatura sèrbia i la catalana. Per una banda, sembla que els textos traduïts hagin de germinar damunt una terra poc fèrtil. Sembla que, primer, caldria crear un context més sòlid, en el qual les dues cultures es coneguessin millor mútuament, i així cada peça traduïda podria ser compresa d'una manera més completa en l'altra comunitat interpretativa. Per aconseguir-ho, doncs, caldria durant un cert temps dedicar la nostra atenció als diccionaris, enciclopèdies i llibres d'història o d'història de l'art, i oblidar momentàniament la prosa i la poesia. No n'hi ha prou de prendre en consideració només els títols que se subvencionen, per sistema, per ser traduïts, sinó que cal invertir addicionalment en tots aquells factors que serien d'una utilitat extraordinària, si és que pot haver-hi una utilitat extraordinària en l'intercanvi entre dues cultures petites com ho són la sèrbia i la catalana. Perquè no sembli que vull posar-ho tot al mateix sac, tornaré a repetir el que ja he dit moltes vegades, també als mitjans del meu país, és a dir, que l'Institut Ramon Llull porta una política cultural sàvia, a diferència del Ministeri de Cultura Serbi que té en la política cultural una única estratègia i aquesta és la desorientació.

Per altra banda, ens trobem amb el problema principal de les petites comunitats interpretatives que gairebé sempre desconfien de les altres. Potser aquest és l'estat natural de les coses, encara que jo no sé veure perquè

això hauria de ser natural. En qualsevol cas, no és gens pràctic que les petites cultures adoptin l'arrogància de les grans cultures, les quals en general veuen en les petites, malauradament, només l'exotisme i interpreten qualsevol intent artístic com a sociològic, més que no pas com a art. Per això em sembla important que en aquesta primera fase de tímids contactes, en què els serbis encara no han sentit a parlar de *Camí de sirga* i que els catalans no saben on són les mines de Bor, la nostra atenció recaigui sobre aquelles obres que tenen un missatge universal clar, que no deixen gaire lloc per rebolcar-se en l'exotisme d'un indret desconegut. Les grans cultures es poden permetre el luxe de llegir les obres de Josep Pla o de Jesús Moncada per l'atmosfera dels seus cafès i negligir els seus missatges universals, o bé veure en les obres d'Ivo Andrić el mateix gènere artístic d'un Kusturica o de les etno-musiquetes d'un Bregović; en canvi, crec que les cultures petites no s'haurien de permetre aquesta mena de lectures, perquè crec que no està bé que sotmetin els altres al mateix tractament que pateixen en la pròpia carn. Precisament perquè es tracta d'unes obres contemporànies amb uns missatges universals que estan ambientades en un àmbit universal; a Sèrbia van tenir molt més de públic les obres com ara *Mòbil* de Sergi Belbel o els contes *El millor dels mons* de Quim Monzó que no pas *El quadern gris* de Josep Pla o *Camí de sirga* de Jesús Moncada. Potser en aquest sentit valdria la pena suggerir que els editors catalans traduïssin més obres de la literatura sèrbia actual i urbana, que no pas els clàssics. Perquè, de fet, els clàssics més importants ja estan traduïts al català. En un intercanvi com aquest, aleshores seria possible posar, amb paciència, les diferències al lloc corresponent; no es tracta de barreres, però tampoc d'avantatges, es tracta de fets inevitables, seriosos i importants. I si parlem de les similituds, ja seria hora que també les esmentéssim, perquè són dues cultures que tenen un nombre semblant d'habitants i, fins i tot, les seves capitals tenen una extensió comparable; som davant de dues comunitats interpretatives que van ser aïllades de la resta del món durant el segle XX, encara que la primera molt menys per culpa seva que la segona. És a dir que estem davant de dues cultures que han sabut extreure d'aquesta situació —encara que la catalana molt més que la sèrbia— uns missatges que seran vàlids a llarg termini.

(Aquest text va ser presentat en la taula rodona «Entre el llaüt i la simbomba: traduir entre el serbi i el català» el 17 de setembre de 2010 a l'Espai Mallorca en ocasió del Dia de Traductor.)

Barcelona, setembre 2010

Traduït per Simona Škrabec

